

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ СПОРТСМЕНІВ

Основним завданням дослідження є загальний аналіз особливостей формування індивідуального стилю діяльності спортсменів. Узагальнено дані досліджень із проблеми індивідуалізації підготовки спортсменів-єдиноборців. Проаналізовано основні недоліки та обмеження в експериментальних дослідженнях, що стосуються питань формування індивідуального стилю діяльності єдиноборців.

Визначено, що наявні експериментальні та методичні праці переважно ізолювано вирішують проблеми спортивної підготовки та проблеми індивідуального стилю діяльності в спортивних іграх.

Зазначено, що разом із загальними рисами ігрової діяльності, які притаманні всім спортивним іграм (оперативний характер та нестаціонарні умови діяльності, висока психічна напруженість, динамізм, залежність результату від колективних дій партнерів), існують і відмінні, які обумовлені, перш за все, правилами тієї чи іншої гри (розміри ігрових майданчиків, спосіб досягнення результату, кількість гравців). Дані відмінності зумовлюють своєрідність техніко-тактичних дій гравців у різних спортивних іграх та передбачають необхідність застосування різних підходів щодо проблем формування індивідуального стилю ігрової діяльності.

Обґрунтована необхідність заохочення результатів альтернативних організаційних та науково-методичних підходів до системи багаторічної спортивної підготовки. Зазначено, що одним із таких підходів може стати об'єднання всіх засобів і методів на першому-третьому етапах багаторічної підготовки юних футболістів навколо основної мети – формування індивідуального стилю ігрової діяльності.

Ключові слова: індивідуальний стиль діяльності, спортивні ігри, футбол.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку сучасного спорту передбачають багаторічний і чітко спланований процес досягнення вищої спортивної майстерності та обумовлюють необхідність удосконалення системи її поетапного формування [7].

Окремою проблемою адаптації в спорті є розвиток адекватних пристосувальних реакцій в умовах виключної варіативності змагальної діяльності, особливо в ситуативних видах спорту, наприклад у спортивних іграх. Постійні дії в нестаціонарному середовищі (дії спортсмена залежать від дій суперників та партнерів) вимагають від процесу підготовки спортсменів у ігрових видах багатофакторності та поліфункціональності [7].

Однією із тенденцій сучасного спорту вищих досягнень є підвищення ролі яскравих індивідуальних особливостей як фактора, що визначає перспективність спортсмена та його здібність до досягнення найвищих результатів [4].

Наведеними положеннями визначається важливість проблеми індивідуалізації підготовки спортсменів дитячого та юнаць-

кого віку з позиції формування індивідуального стилю спортивної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізуючий напрям індивідуалізації сучасна спортивна наука і практика пропонує безліч підходів. До них відносять вдосконалення інформаційного супроводу процесів контролю та управління тренувальною і змагальною діяльністю [1], оптимізацію розподілу тренувальних засобів у процесі багаторічної підготовки [2], використання тренажерно-вимірювальних пристроїв [9], раціональне використання засобів відновлення працездатності [7] та ін.

З метою підвищення якості навчально-тренувального процесу вирішені питання індивідуалізації різних аспектів підготовки спортсменів [1] та розроблено багато індивідуальних тренувальних програм, як для різних видів спорту, так і для окремих спортсменів [1, 2, 10, 11]. Конкретні рекомендації щодо індивідуальної побудови навчально-тренувального процесу запропоновані переважно в індивідуальних видах спорту [10].

Проте необхідно відзначити фундаментальні дослідження Козіної Ж.А. (2010), що дозволили розробити систему, на прями й обґрунтувати концепцію індивідуалізації навчально-тренувального процесу в ігрових видах спорту (на прикладі баскетболу та волейболу) [3] та Тучашвілі І.Ш. (2003), який визначив шляхи формування, удосконалення та виявлення індивідуального стилю ігрової діяльності на прикладі кваліфікованих тенісистів, баскетболістів та волейболістів [10].

Відзначаючи цінність даних досліджень, необхідно звернути увагу на те, що переважна їх більшість стосується висококваліфікованих спортсменів, а дослідження в галузі підготовки юних спортсменів у спортивних іграх недостатньо повно конкретизують низку важливих питань процесу спортивного удосконалення футболістів дитячого та юнацького віку.

Вище зазначене обумовлює необхідність пошуків шляхів індивідуалізації процесу підготовки спортсменів на пешому-третьому етапах багаторічної підготовки з позиції формування індивідуального стилю спортивної діяльності.

Мета дослідження – провести загальний аналіз сучасних підходів щодо особливостей формування індивідуального стилю діяльності спортсменів.

Методи та організація дослідження: аналіз та узагальнення науково-методичної літератури та мережі Інтернет, а також досвіду передової практики.

Результати дослідження та їх обговорення. Дослідження багатьох вчених [1, 2, 10] дозволяють стверджувати, що під впливом змагальної діяльності з вирішенням оперативних завдань в екстремальних умовах формуються певні індивідуальні властивості, які, з одного боку, сприяють розвитку спеціальних здібностей, а з іншого, є основою формування індивідуального стилю діяльності спортсмена.

У теорії спорту більшість досліджень індивідуального стилю діяльності виконана на прикладі двобоїв (боксу, боротьби, фех-

тування). Це свідчить про те, що саме у двобоях індивідуальний стиль діяльності виявляється особливо яскраво та значною мірою обумовлює характеристики змагальної діяльності спортсмена.

У працях педагогічного напрямку індивідуальний стиль діяльності визначається виключно за показниками, що характеризують способи вирішення змагальних завдань. У даному випадку необхідно відзначити дослідження Д.А. Тишлера [11], який індивідуальний стиль діяльності фехтувальників визначав шляхом аналізу об'ємів та результативності бойових засобів і використання підготовчих дій. Зокрема зазначено, що оцінювання індивідуальних здібностей та особливостей застосування бойових засобів, обсягу боїв із комплексними тактичними характеристиками дозволяють визначити тактичну спрямованість спортсменів та сформувані певні перспективи вдосконалення процесу управління їх тренувальною діяльністю для створення найбільш ефективного стилю фехтувальників.

Більшість авторів індивідуальний стиль у двобоях поєднують зі своєрідністю ведення бою (сутички), як правило, атакуючою або захисною [8, 9, 11]. Дані отримані в даних дослідженнях безумовно свідчать про індивідуально-психологічну обумовленість своєрідності ведення поєдинків. Зокрема, для «атакуючого» стилю характерна сильна нервова система, перевага процесів збудження та їх інертність, тоді як для «захисного» (контр атакуючого) стилю характерною є слабка нервова система, перевага процесів гальмування та рухливість збудження. Отже, необхідно зазначити, що дані дослідження спрямовані перш за все на пошук шляхів науково обґрунтованого формування індивідуального стилю ведення поєдинку [2, 9, 11].

Дослідження виконані на прикладі кваліфікованих спортсменів-єдиноборців показали, що основою індивідуального стилю діяльності є властивості нервової системи та їх психологічні прояви. Як правило, сильною нервовою системою відрізняються спортсмени, що схильні до темпової діяльності.

Динамічність і рухливість нервових процесів пов'язані зі швидкістю «опрацювання» та зміною структури діяльності у відповідь на зміну тактичної ситуації. Індивідуальний стиль діяльності таких спортсменів базується на великій різноманітності вчасно використовуваних техніко-тактичних дій.

Баланс нервових процесів пов'язують, перш за все, зі стійкістю реакції на екстремальні ситуації, стабільністю та надійністю техніко-тактичних дій. Ці особливості можуть бути притаманні будь-якому індивідуальному стилю діяльності, отже, у даному випадку маємо справу не із типовим, а з універсальним фактором ефективності змагальної діяльності.

Результати експериментальних досліджень Х.З. Гаппарова [1], А.В. Родіонова [8] та Є.В. Калмикова [2], які виконані на прикладі кваліфікованих боксерів та фехтувальників, дозволили визначити чотири стилі бойової діяльності єдиноборців, що переважно обумовлені індивідуальними проявами когнітивних процесів: «рефлексивний», «аналітичний», «раціональний», «рецептивний». Для кожної такої групи виділені симптомо-комплекси, які містять різнорівневі (інтелектуальні, особистісні, психофізіологічні) власти-

вості інтегральної індивідуальності. Окрім того, встановлено, що найменш стійким є психічний компонент діяльності у спортсменів «рефлексивного» типу та фізичний компонент спортивної діяльності у спортсменів «раціонального» типу. Найбільш стабільними є психічний компонент діяльності спортсменів «аналітичного» типу та фізичний компонент – у спортсменів «рецептивного» типу.

Є.В. Калмиков запропонував розрізняти наступні типові характеристики індивідуального стилю змагальної діяльності спортсменів-єдиноборців:

- «динамічні», які переважно відповідають «рецептивному» типу за класифікацією запропонованою для фехтувальників (схильність до високого темпу ведення двобою з використанням переваги над суперником у своїй психічній та фізичній працездатності; тактичні дії зазвичай експромтні, тому що спортсмен уявляє тільки загальні риси своєї поведінки в двобої);
- «акцентовані», які переважно відповідають «раціональному» типу за класифікацією запропонованою для фехтувальників (максимальне використання своїх сильних сторін, які переважно проявляються в рівні розвитку швидко-силових, перцептивних та психомоторних якостей; окремі акцентовані техніко-тактичні дії засвоєні до рівня досконалості та фактично слугують вирішальним фактором успіху);
- «рефлексивні» – цей термін повністю відповідає класифікації запропонованої для фехтувальників (змагальна поведінка будується на тактиці вишуканого обігравання суперника із врахуванням усіх нюансів його дій та ефективного використанні механізмів рефлексії (судження за суперника));
- «універсальні», які переважно відповідають «аналітичному» типу за класифікацією запропонованою для фехтувальників (сама назва індивідуально стилю діяльності містить його характеристику).

Узагальнення даних досліджень із проблеми індивідуалізації підготовки спортсменів-єдиноборців виявило ряд невіршених питань [9]. Зокрема, дослідження, які виконані в межах концепції індивідуального стилю діяльності, мають певні обмеження:

- основою індивідуального стилю у більшості робіт є одна властивість – сила нервової системи відносно процесу збудження;
- результати досліджень виділяють та описують два, рідше три індивідуально-типові стилі, які не відображають усієї різноманітності вияву індивідуальних особливостей єдиноборців;
- індивідуальний стиль діяльності ототожнюється зі стилем ведення змагального двобою та зазвичай описується параметрами техніко-тактичної та фізичної підготовленості;
- має місце неправомірне ототожнення індивідуального стилю змагальної діяльності із тактикою ведення боротьби, яка може змінюватися у процесі поєдинку залежно від успішності вирішення завдань та може реалізуватися за допомогою різних стилів.

Вказані недоліки в дослідженні проблеми індивідуалізації обумовлюють недостатню розробку багатьох методичних та прикладних питань індивідуального підходу в єдиноборствах.

Необхідно зазначити, що наявні експериментальні та методичні праці переважно ізольовано вирішують проблеми спортивної підготовки та проблеми індивідуального стилю діяльності в спортивних іграх. Виключення складають фундаментальні дослідження І.Ш. Тучашвілі [10], виконані на прикладі тенісу, баскетболу та волейболу.

Дослідження проведені з тенісистами дозволили виділити три основних типи, що характеризують функціональну структуру психорегуляторної системи юних спортсменів:

- раціональний тип, що відображає схильність щодо практичного перетворення, переробки, покращення, удосконалення до дієвої реалізації планів;
- рефлексивний тип, що відображає схильність до пізнання взаємозв'язків між об'єктами та явищами, до об'єднання частин у ціле, до оцінювання значущості окремих процесів у загальній системі функціонування;
- рецептивний, сприймаючий тип, що відображає схильність до оперування образами, фантазією, до уяви та творчості.

Емпіричний розподіл юних баскетболісток за виявленням трьох властивостей у процесі ігрової діяльності дав яскраву картину типових відмінностей у поведінці та ігровій діяльності спортсменок із різними ознаками властивостей – врівноваженості та неврівноваженості, рухливості та інертності, лабільності та нелабільності. Зокрема, названі три властивості виявляються у схильності до «страхуючої» (нестрахуючої), алгоритмічної (інтуїтивної) поведінки за умов вирішення тактичних завдань, ведення боротьби в екстремальних ситуаціях. Автор розподілив спортсменок за характеристикою таких компонентів стилю ігрової діяльності наступним чином:

- «нестрахуючий алгоритмічний стиль ігрової діяльності» (сила нервової системи в найбільшій мірі проявляється у спортсменок, які схильні до відсутності опори на страховку з боку партнерів, разом із цим у них більше виявляються алгоритмічні, за часом задумані тактичні дії);
- «страхуючий алгоритмічний стиль ігрової діяльності» (баскетболістки з інертними нервовими процесами в своїх діях постійно виявляють тенденцію до опори на страховку з боку партнерів та алгоритмічні тактичні рішення);
- «нестрахуючий інтуїтивний стиль ігрової діяльності» (спортсменки в яких чітко виявляється тільки лабільність нервових процесів, виявляється відсутність схильності до страховки дій партнерами та опора на інтуїтивні рішення).

Дослідження проведені з волейболістками також дали можливість сформулювати три групи спортсменок відмінних за стилем ігрової діяльності:

- «когнітивний» (характеризується високим рівнем когнітивної діяльності);
- «реактивний» (домінування особистісних рис пов'язаних із силою характеру» та високі показники більшості сенсомоторних реакцій);

- «прогнозуючий» (середній рівень сенсомоторних реакцій відносно спортсменок першої та другої груп, високі показники ймовірного прогнозування).

Важливо відмітити, що разом із загальними рисами ігрової діяльності які притаманні всім спортивним іграм (оперативний характер та нестаціонарні умови діяльності, висока психічна напруженість, динамізм, залежність результату від колективних дій партнерів), існують і відмінні, які обумовлені, перш за все, правилами тієї чи іншої гри (розміри ігрових майданчиків, спосіб досягнення результату, кількість гравців). Дані відмінності зумовлюють своєрідність техніко-тактичних дій гравців у різних спортивних іграх та передбачають необхідність застосування різних підходів щодо проблем формування індивідуального стилю ігрової діяльності, що і продемонстрували дослідження І.Ш. Тучашвілі [10].

Вказані відмінності, та відсутність системних досліджень даної проблеми в дитячому та юнацькому футболі, обумовлюють необхідність виконання багато етапних та багаторівневих досліджень, які дозволять визначити індивідуальну специфіку процесу адаптації футболістів дитячого та юнацького віку до тренувальних навантажень, виявити фактори, що впливають на процес формування індивідуального стилю діяльності та на основі цих даних удосконалити засоби і методи підготовки юних футболістів із урахуванням індивідуальних особливостей.

Основною проблемою всього пострадянського дитячого футболу є протиріччя між необхідністю вирішення основної мети спортивного вдосконалення, а саме, підготовки висококваліфікованого резерву для професіональних команд та надмірною орієнтованістю керівників і тренерів ДЮСШ на поточний результат: очки, залікові місця у різноманітних першостях, турнірах, важливість здобуття перемог навіть у товариських змаганнях. Саме наявність даного протиріччя обумовлює свідомий вибір тренерами дитячих команд таких засобів і методів відбору та тренування, які призводять до передчасного вичерпування резервних можливостей зростаючого організму.

Враховуючи те, що одним із напрямів, які обумовили прогрес спорту у світі відповідно до загальної теорії підготовки спортсменів В.М. Платонова [7] є заохочення результатів альтернативних організаційних та науково-методичних підходів до системи багаторічної спортивної підготовки, необхідно зазначити, що одним із таких підходів може стати об'єднання всіх засобів і методів на першому-третьому етапах багаторічної підготовки юних футболістів навколо основної мети – формування індивідуального стилю ігрової діяльності.

На нашу думку, саме реалізація даного підходу, дасть можливість переорієнтувати цільові настанови дитячого футболу з необхідності підготовки сильної дитячої команди на підготовку індивідуально сильних гравців.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Узагальнення даних досліджень із проблеми індивідуалізації підготовки спортсменів-єдиноборців виявило ряд невіршених

питань. Зокрема, дослідження, які виконані в межах концепції індивідуального стилю діяльності, мають певні обмеження:

- основою індивідуального стилю у більшості робіт є одна властивість – сила нервової системи відносно процесу збудження;
 - результати досліджень виділяють та описують два, рідше три індивідуально-типові стилі, які не відображають усієї різноманітності вияву індивідуальних особливостей єдиноборців;
 - індивідуальний стиль діяльності ототожнюється зі стилем ведення змагального двобою та зазвичай описується параметрами техніко-тактичної та фізичної підготовленості;
 - має місце неправомірне ототожнення індивідуального стилю змагальної діяльності із тактикою ведення боротьби, яка може змінюватися у процесі поєдинку залежно від успішності вирішення завдань та може реалізуватися за допомогою різних стилів.
2. Важливо зазначити, що разом із загальними рисами ігрової діяльності, які притаманні всім спортивним іграм (оперативний характер та нестаціонарні умови діяльності, висока психічна напруженість, динамізм, залежність результату від колективних дій партнерів), існують і відмінні, що обумовлені перш за все правилами тієї чи іншої гри (розміри ігрових майданчиків, спосіб досягнення результату, кількість гравців). Дані відмінності зумовляють своєрідність техніко-тактичних дій гравців у різних спортивних іграх та передбачають необхідність застосування різних підходів щодо проблем формування індивідуального стилю ігрової діяльності.
3. Враховуючи необхідність заохочення результатів альтернативних організаційних та науково-методичних підходів до системи багаторічної спортивної підготовки, необхідно зазначити, що одним із таких підходів може стати об'єднання всіх засобів і методів на першому-третьому етапах багаторічної підготовки юних футболістів навколо основної мети – формування індивідуального стилю ігрової діяльності. На нашу думку, саме реалізація даного підходу дасть можливість переорієнтувати цільові настанови дитячого футболу з необхідності підготовки сильної дитячої команди на підготовку індивідуально сильних гравців.

Список використаних джерел:

1. Гаппаров Х.З. Индивидуализация средств и методов тактической подготовки высококвалифицированных фехтовальщиков-рапиристов : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Х.З. Гаппаров. – М., 1994. – 22 с.
2. Каалмыков Е.В. Индивидуализация тактической подготовки боксеров применительно к особенностям психологических качеств, влияющих на тактическое мастерство : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Е.В. Каалмыков. – М., 1983. – 23 с.
3. Козіна Ж.Л. Теоретико-методичні основи індивідуалізації навчально-тренувального процесу спортсменів в ігрових видах спорту: автореф. дис. ... докт. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.01 «Олімпійський і проф. спорт» / Ж.Л. Козіна. – К., 2010. – 43 с.
4. Костюкевич В.М. Теоретичні та методичні основи моделювання тренувального процесу спортсменів ігрових видів спорту : автореф. дис.

- ... докт. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.01 «Олімпійський і проф. спорт» / В.М. Костюкевич. – К., 2012. – 41 с.
5. Лапшин О.Б. Теория и методика подготовки юных футболистов : метод. пособ. / О.Б. Лапшин. – М. : Человек, 2010. – 174 с.
 6. Петухов А.В. Формирование основ индивидуального технико-тактического мастерства юных футболистов: проблемы и пути решения : монография / А.В. Петухов. – М. : Сов. спорт, 2006. – 232 с.
 7. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и ее практ. приложение. / В.Н. Платонов. – К. : Олимп. л-ра, 2004. – 804 с.
 8. Родионов А.В. Психолого-педагогические методы повышения эффективности решения оперативных задач в спорте : автореф. дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / А.В. Родионов. – М., 1990. – 46 с.
 9. Сиротин О.А. Психолого-педагогические основы индивидуализации спортивной подготовки дзюдоистов : монография / О.А. Сиротин. – Челябинск : [б. и.], 1996. – 314 с.
 10. Тучашвили И.Ш. Формирование, совершенствование и проявление индивидуального стиля игровой деятельности : дис ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / И.Ш. Тучашвили. – М. : РГБ, 2003. – 347 с.
 11. Тышлер Д.А. Теория и методика спортивного совершенствования в современных единоборствах : автореф. дисс. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Д.А. Тышлер. – М., 1984. – 46 с.

The main task of research is general analysis of peculiarities the formation of individual style of sports activities. These researches from the problem of individualization preparation of sportsmen– singlecombats are generalized in it. The base shortcomings and limitations in the experimental researches, its related of questions by formation of individual style of activities of single combats are analyzed.

The available experimental and methodical works mainly isolated decided of problems of sportive training and problems of individual style of activities in sports games are determined.

Indicated, that together from general features of games activities, its characterized all sportive games (operative character and transient conditions of activities, creative psychical intensity, dynamism, dependence of result from collective actions of partners), there are excellent, that implied by rules of other games (sizes of games grounds, means of achievement the result, number of players). These differences predetermined of originality of technician-tactical actions of players in different sportive games and provide of necessity of using the different approaches according problems of formation of individual style of games activities.

The necessity of promotion of results to alternative organizational and scientifically-methodical approaches to system of long-term sportive training is founded. Indicated, that one from that approach may be of association all means and methods on the first-third stages of long-term preparation of young players around of the main task – formation of individual style of games activities.

Key words: individual style of activities, sportive games, soccer.

Отримано: 27.10.2015